

Jacek Nalewajko*

**PRZYRODNICZE I SPOŁECZNO - GOSPODARCZE
CECHY PRZESTRZENI GEOGRAFICZNEJ SOŁECTWA
BOCZKI W GMINIE SZADEK****

Funkcjonowanie i perspektywy rozwoju każdej z przestrzennych jednostek taksonomicznych - bez względu na jej wielkość i rangę - uzależnione jest od całego zespołu czynników, który tworzą elementy przyrodnicze, gospodarcze, społeczno - demograficzne, jaki i administracyjno - polityczne. Najmniejszą z takich jednostek terytorialnych jest sołectwo, które składa się z jednej, czasem kilku wsi lub przysiółków. Zasięg sołectwa wyznaczony obszarowo przez lokalne granice administracyjne powoduje, że bardzo niewielki pod względem terytorialnym, ale także ludnościowym i gospodarczym obszar, bywa niezwykle rzadko przedmiotem analiz o charakterze naukowym.

W Zakładzie Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej Uniwersytetu Łódzkiego podjęto próbę badań różnych aspektów przyrodniczych i społeczno-gospodarczych środowiska geograficznego właśnie na szczeblu sołeckim. Efektem tych działań było powstanie kilkunastu prac licencjackich i magisterskich dotyczących geograficznych aspektów funkcjonowania tych jednostek w gminie Szadek należącej do powiatu zduńsko-wolskiego.

Artykuł ten jest próbą prezentacji najważniejszych problemów przyrodniczych, społecznych i gospodarczych jednego z sołectw gminy Szadek, a przykładem który wybrano jest sołectwo Boczki.

* Jacek Nalewajko - starszy wykładowca w Zakładzie Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej Uniwersytetu Łódzkiego

** ** W artykule wykorzystano materiały zebrane i zestawione w pracy dyplomowej M.Śliwowskiego „*Monografia geograficzna sołectwa Boczki w gminie Szadek*” wykonanej w 2001r. na seminarium w Zakładzie Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej UŁ (promotor: prof. Tadeusz Marszał).

Położenie i cechy środowiska przyrodniczego

Sołectwo Boczki zajmuje blisko 7 km² powierzchni i należy do średniej wielkości sołectw w gminie, stanowiąc nieco ponad 4,5 % jej obszaru. Położone jest najbardziej na północny zachód, a w jego skład wchodzi cztery wsie Boczki Stare, Boczki Nowe, Boczki Parcele oraz Boczki Kolonia.

Według najpowszechniej stosowanego podziału regionalnego Polski J. Kondrackiego omawiany obszar usytuowany jest na Równinie Szadkowskiej będącej częścią Wysoczyzny Łaskiej (Kondracki, 1998).

Większość terenu stanowi morenowa równina powstała w czasie zlodowaceń środkowopolskich, głównie jednak podczas zlodowacenia warciańskiego (120 - 170 tysięcy lat temu). Budują ją przede wszystkim osady glacialne i fluwioglacialne wykształcone w postaci glin morenowych, piasków, żwirów i pospółek oraz mułków i ilów. Drugim - po działalności lodowców skandynawskich - czynnikiem morfologicznym, który odegrał podstawową rolę w kształtowaniu dzisiejszego ukształtowania powierzchni sołectwa była działalność rzeźbotwórcza rzek. Efektem procesów erozji i akumulacji fluwialnej jest wyraźnie widoczna w dzisiejszej rzeźbie dolina rzeki Pichny, którą wypełniają osady piaszczysto - mułkowe oraz torfy. Oprócz wspomnianych skał powierzchnię sołectwa budują niewielkie obszarowo pokrywy eolicznych piasków, powstałe w wyniku działalności akumulacyjnej wiatru, której największe natężenie wystąpiło w ciągu ostatnich kilku tysięcy lat.

Wysokości bezwzględne nie są znacząco zróżnicowane i najczęściej osiągają wartości 145 - 155 m.n.p.m. Najwyższe punkty występują na południe od granic sołectwa (okolice Reduchowa - około 175 m.n.p.m.), zaś najniższe położonymi są tereny sołectwa usytuowane w dnie doliny Pichny (139 - 143m.n.p.m.).

Budowa geologiczna i ukształtowanie powierzchni terenu - obok warunków klimatycznych i stosunków wodnych - mają decydujący wpływ na charakter pokrywy glebowej występującej na danym obszarze. Na terenie sołectwa Boczki przeważają gleby pseudo bielicowe wykształcone na piaskach i glinach morenowych, a w dolinie Pichny spotkać można gleby aluwialne i bagienne. Około 65 % gleb należy do IV i III klasy bonitacyjnej i tylko około

10 % zaliczanych jest do najgorszej jakościowo klasy VI. Przeważająca część gleb kwalifikowana jest jako gleby kompleksu pszennego dobrego bądź żytniego bardzo dobrego, a te najłabsze - do żytniego dobrego - lub w skrajnym przypadku - do żytniego słabego.

Kolejnymi ważnymi elementami przyrodniczymi wpływającymi na potencjał środowiska każdego z obszarów są warunki klimatyczne oraz stosunki wodne.

Głównym ciekim na terenie sołectwa Boczki jest jeden z prawobrzeżnych dopływów Warty - Pichna, niekiedy nazywana Brodnicą. Rzeka ta należy do ustabilizowanych pod względem wielkości przepływów, jako że wezbrania zdarzają się na niej rzadko, co powoduje, że sporadycznie zdarzające się podtopienia obszarów położonych w dnie jej doliny nie mają większego wpływu na gospodarczą działalność człowieka. Jakość wód Pichny nie odbiega w sposób znaczący od norm dla III klasy czystości wód powierzchniowych, a głównymi zagrożeniami są ścieki komunalne pochodzące z Szadku i okolicznych wsi oraz tzw. zanieczyszczenia obszarowe, związane ze spływem powierzchniowym z terenów o większym od przeciętnego dla danego terenu wykorzystaniem nawozów sztucznych i środków ochrony roślin. Wody powierzchniowe (oprócz Pichny są to nieliczne stawy i naturalne, niewielkie oczka wodne) zajmują zaledwie około 1 % (6 ha) powierzchni sołectwa.

Drugą część hydrosfery stanowią wody podziemne. Najważniejsze z punktu widzenia obszarach wysoczyznowych zbudowanych z piasków i żwirów pierwszy poziom wodonośny występuje na głębokości 1,5-3,0 m poniżej poziomu terenu, natomiast tam, gdzie powierzchnię tworzą gliny piaszczyste lub piaski gliniaste można go najczęściej spotkać na głębokości 1,0-2,0 m. Najpłycej wody gruntowe występują w dnie doliny Pichny (0,5-1,0 m). Jeśli chodzi o zaopatrzenie ludności w wodę, to jak wykazały badania ankietowe przeprowadzone wiosną 2001 roku przez M. Śliwowskiego (2001), prawie wszyscy mieszkańcy sołectwa korzystają z sieci wodociągowej, którą wybudowano i oddano do użytku w roku 1998. Woda ta pochodzi z ujęcia głębinowego w Szadku.

Warunki klimatyczne panujące na terenie sołectwa nie odbiegają w sposób zasadniczy od panujących w tym regionie Polski. Najchłodniejszym miesiącem, według pomiarów dokonanych w dziesięcioleciu 1989 - 99, jest luty ($-2,5^{\circ}\text{C}$), a najcieplejszym - lipiec ($+18,0^{\circ}\text{C}$). Największe opady przypadają na okres letni i w najwilgotniejszym miesiącu (lipiec) wynoszą średnio -dla wspomnianego dziesięciolecia - około 108 mm, podczas gdy najbardziej suchym okresem jest zima, kiedy to średnie miesięczne nie przekraczają 30 mm. Ważnym agroklimatycznie wskaźnikiem jest tzw. okres wegetacyjny, czyli liczba dni z średnią temperaturą dobową powyżej $+5^{\circ}\text{C}$. W przypadku omawianego obszaru jego wartość wynosi około 220 - 225 dni, co jest wielkością nieco wyższą od średniej krajowej.

Ostatnim z elementów przyrodniczych istotnych z punktu widzenia działalności człowieka jest szata roślinna. Najważniejsze znaczenie mają tu kompleksy leśne. Na terenie sołectwa Boczki występują dwa nieco większe skupiska leśne należące do lasów państwowych. Zajmują one powierzchnię blisko 70 ha czyli około 1,1% powierzchni całej omawianej jednostki. Pierwsze z nich, należące do Nadleśnictwa Poddębice, o powierzchni około 53 ha jest lasem sosnowym lub sosnowym z domieszką takich drzew jak dąb szypułkowy, brzoza czy jodła. Las ten liczy sobie około 60 lat, a średnia wysokość drzew wynosi tutaj 13 - 17 m. Drugi, znacznie mniejszy kompleks (około 16 ha), należy do Nadleśnictwa Szadek. Podobnie jak w pierwszym przypadku dominuje tu zdecydowanie sosna, a tylko na jego obrzeżach spotkać można brzozę.

Cechy środowiska przyrodniczego jakimi charakteryzuje się obszar sołectwa można określić jako korzystne z punktu widzenia gospodarczej działalności człowieka. Niezłej jakości gleby, równinne lub lekko faliste ukształtowanie powierzchni terenu, występowanie rzeki Pichny niosącej, jak na warunki polskie, niezbyt zanieczyszczone wody i odpowiednio długi okres wegetacyjny są czynnikami sprzyjającymi funkcjonowaniu gospodarki rolnej oraz potencjalnymi możliwościami rozwoju działalności agroturystycznej.

Cechy społeczno - demograficzne i warunki bytu ludności

Określenie dokładnej liczby mieszkańców sołectwa Boczki jest trudne. W zależności od źródła informacji wartości te wahają się w przedziale 264 - 278 osób. Dane z Urzędu Gminy w Szadku informują o 278 mieszkańcach, podczas gdy według informacji uzyskanych z parafii w Rossoszycy na terenie sołectwa żyją 264 osoby. Z kolei według badań ankietowych przeprowadzonych przez M. Śliwowskiego (2001) w pierwszym kwartale 2001 r., na analizowanym obszarze mieszkało 271 osób. Przyczyną tych różnic są różne kryteria przyjęte dla określenia rzeczywistej liczby ludności (np. dane z Urzędu Gminy podają osoby zameldowane na danym terenie, podczas gdy wyniki badań ankietowych - liczbę faktycznie przebywających).

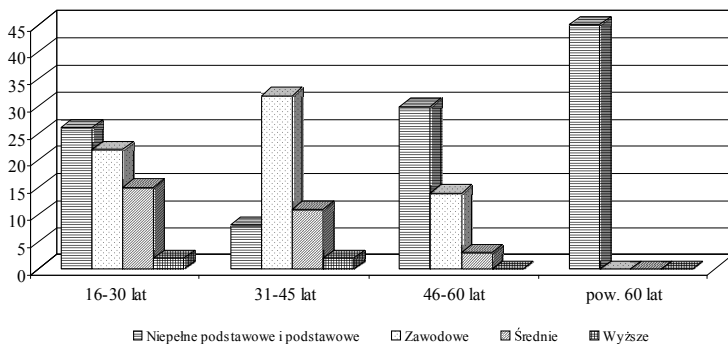
Gęstość zaludnienia, czyli stosunek liczby osób do powierzchni na której zamieszkują w sołectwie Boczki wynosi nieco ponad 39 osób / 1 km², co jest wartością wyższą od średniej gminnej. W wielu sołectwach - m.in. Reduchowie czy Borkach Prusinowskich - wartości tego wskaźnika są znacznie mniejsze i wynoszą 15 - 20 osób / 1 km².

Pośród czterech mniejszych jednostek osadniczych wchodzących w skład sołectwa, najwięcej osób – około 57 % - mieszka w Boczkach Starych, natomiast najmniej mieszkańców mają Boczki Kolonia – zaledwie 8 osób tzn. niecałe 3 %. Pozostałe dwie wsie – Boczki Nowe i Boczki Parcele - zamieszkane są przez prawie identyczną liczbę osób (nieco ponad 50 mieszkańców w każdej).

Analiza struktury demograficznej i społecznej mieszkańców uwidacznia kilka interesujących faktów dotyczących społeczności sołectwa Boczki.

1. Wskaźnik feminizacji (liczba kobiet przypadająca na 100 mężczyzn) wynosi blisko 99,5, co oznacza, że istnieje równowaga między liczbą kobiet i mężczyzn. Jednak w poszczególnych grupach wiekowych relacje ilościowe między dwoma płciami są znacznie zróżnicowane. W stanowiącej około 19 % całej ludności sołectwa grupie w wieku przedprodukcyjnym (do 16 roku życia) zdecydowanie przeważają dziewczęta (61%), natomiast wśród ludności w wieku produkcyjnym (17 - 65 lat) i poprodukcyjnym

- (powyżej 65 lat) jest nieco więcej mężczyzn (odpowiednio: 53 i 54 %).
2. Wśród mieszkańców powyżej 16 roku życia (210 osób) prawie 34 % stanowią osoby w stanie wolnym (panny, kawalerowie, wdowy itd.).
 3. Wykształcenie społeczności sołectwa nie odbiega w sposób zasadniczy od średnich dla obszarów wiejskich Polski Środkowej (rys. 1), choć warto zwrócić uwagę na fakt, że wśród osób powyżej 45 roku życia aż 61% posiada wykształcenie podstawowe lub niepełne podstawowe, a tylko 5% - średnie. Natomiast młodsza część społeczeństwa sołectwa (17 - 45 lat) charakteryzuje się znacznie lepszym wykształceniem, gdyż tylko 28% ukończyło jedynie szkołę podstawową, a ponad 25% ukończyło szkoły średnie lub wyższe.

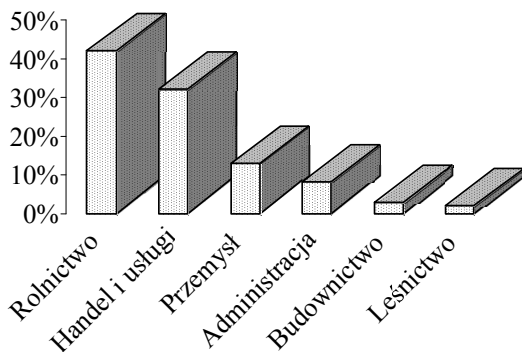

Rys. 1. Struktura wykształcenia ludności sołectwa Boczeki
(stan na 1. II. 2001 r.)

Źródło : opracowanie autora na podstawie danych z badań ankietowych
M. Śliwowskiego (2001)

4. Jeśli chodzi o źródła utrzymania gospodarstw domowych, to jak wykazały badania ankietowe, nieco ponad połowa mieszkańców (55,5%) deklaruje jedno źródło dochodów, z tego blisko trzy czwarte „żyje” z rent lub emerytur. Choć Boczeki są typowym sołectwem rolniczym, tylko co siódma rodzina utrzymuje się wyłącznie z dochodów uzyskanych we własnym gospodarstwie rolnym. Znacząca część badanych osób stwierdza, że dochody czerpie z dwu źródeł, a dla 65% z nich głównym jest działalność

rolnicza. Nieco dziwnym może wydawać się fakt, że w wielu przypadkach badane osoby stwierdzały, że działalność we własnym gospodarstwie jest dodatkowym, drugorzędnym, źródłem utrzymania (dawniej określano takie osoby jako „dwuzawodowców”). Jedynie niecałe 7% rodzin „boczkowskich” uzyskuje, jako główne, dochody pozarolnicze. Strukturę zatrudnienia przedstawia

Rys. 2. Rys. 2. Struktura zatrudnienia ludności sołectwa Boczki
(stan na 1. II. 2001 r.)

Źródło : opracowanie autora na podstawie danych z badań ankietowych
M. Śliwowskiego (2001)

5. Warunki bytu ludności określane są nie tylko przez wielkość i źródła jej dochodów, ale także między innymi przez warunki mieszkaniowe i wyposażenie domów w podstawowe „media”. W przypadku sołectwa Boczki sytuację w tym zakresie można określić jako niezłą. Średnia powierzchnia mieszkalna przypadająca na jednego mieszkańca wynosi 17 m², co jak na „warunki” wsi w Polsce Środkowej jest wartością powyżej średniej. Większość obiektów mieszkalnych (73%) wybudowano w latach 1946 - 1990, z czego blisko 40% po roku 1970. Przeważają domy parterowe lub jednopiętrowe, natomiast budynki z większą liczbą kondygnacji stanowią niecałe 15% obiektów. Obiekty mieszkalne są w ogromnej części murowane (blisko 93%), zaś domów drewnianych, zwykle bardzo starych jest niecałe 6 %.

Mieszkańcy sołectwa korzystają w znaczącej większości z wodociągów, natomiast tylko 80% posiada łazienkę i ubikację. Niestety na wsiach sołectwa brakuje sieci kanalizacyjnej, telefonicznej i gazowej.

Funkcje gospodarcze i usługowe

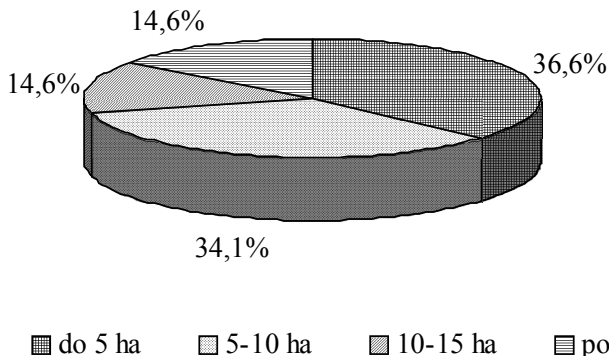
Stosunkowo korzystne warunki naturalne oraz tradycja polskiej wsi zdecydowały, że podstawowym działem gospodarki na terenie sołectwa jest rolnictwo. Najlepiej świadczy o tym struktura użytkowania gruntów. Podobnie jak w całej gminie, również i na badanym obszarze największą powierzchnię zajmują użytki rolne (około 81% powierzchni sołectwa), a wśród nich zdecydowanie dominują grunty orne stanowiące ponad dwie trzecie terenów sołeckich. Strukturę użytkowania przedstawiono w tabeli 1.

Tab. 1. Struktura użytkowania gruntów w sołectwie Boczki
(stan na 1. II. 2001 r.)

Użytek	Powierzchnia w ha	Udział w powierzchni sołectwa (w %)
Użytki rolne	559	80,8
w tym : grunty orne	466	67,4
użytki zielone (łąki i pastwiska)	84	12,1
sady i ogrody	9	1,3
Lasy	92	13,3
Wody powierzchniowe	6	0,9
Tereny komunikacyjne	21	3,0
Tereny osadnicze	11	1,6
Inne grunty i nieużytki	3	0,4

Źródło : opracowanie autora na podstawie danych z badań ankietowych M. Śliwowskiego (2001) oraz informacji z Urzędu Gminy w Szadku

Podobnie jak w większości polskich wsi, także w Boczkach niekorzystnie kształtuje się struktura wielkości gospodarstw rolnych. Zdecydowanie przeważają gospodarstwa bardzo małe i małe o powierzchni poniżej 10 ha. , a najmniejsze z nich ma zaledwie 1,8 ha. Z kolei gospodarstw dużych, jak na warunki polskie, tzn. powyżej 15 ha, jest niecałe 15 % (rys. 3).

Rys. 3. Struktura wielkości gospodarstw rolnych w sołectwie Boczki (stan na 1. II. 2001 r.)

Źródło : opracowanie autora na podstawie danych z badań ankietowych M. Śliwowskiego (2001)

Równie niekorzystną cechą gospodarki rolnej na omawianym terenie jest znaczne rozdrobnienie pól. Jedynie 20 % wszystkich gruntów ornych występuje w „jednym kawalku”, co oznacza, że ponad trzy czwarte terenów wykorzystywanych rolniczo i należących do jednego gospodarstwa jest podzielonych na kilka mniejszych fragmentów. W dodatku część rolników z Boczków gospodaruje na terenach położonych poza granicami sołectwa, podczas gdy niektórzy mieszkańcy sąsiednich wsi (np. Reduchowa, Gór Prusinowskich czy Sikucina) są właścicielami gruntów rolnych położonych w Boczkach.

W strukturze upraw zwraca uwagę nieco wyższy niż przeciętnie w Polsce Środkowej udział pszenicy (tab.2), co należy tłumaczyć odpowiednio większą powierzchnią gleb III klasy bonitacyjnej.

W znacznej części uzyskane zbiory kierowane są na zaspokojenie własnych potrzeb gospodarstw i tylko w niewielkiej części trafiają na rynki zbytu zlokalizowane głównie na terenie gminy (m.in. do mieszalni pasz, gorzelnii czy młyna). Na obszarze

sołectwa niestety nie ma żadnego punktu skupu produktów roślinnych ani zwierząt.

Tab. 2. Struktura produkcji roślinnej w sołectwie Boczki w roku 2000

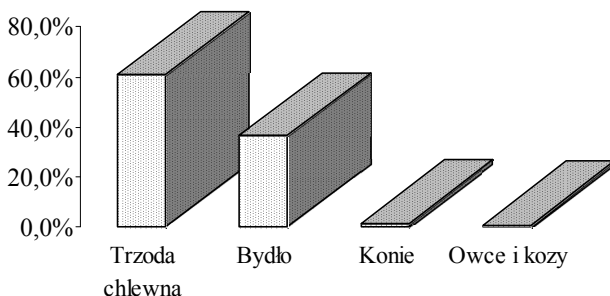
Roślina uprawna	Powierzchnia w ha	Udział w produkcji roślinnej (%)
Żyto	75	31,9
Pszenica	69	29,4
Ziemniaki	56	23,8
Mieszanki zbożowe	28	11,9
Jęczmień	4	1,7
Owies	3	1,3

Źródło : opracowanie autora na podstawie danych z badań ankietowych M. Śliwowskiego (2001) oraz informacji z Urzędu Gminy w Szadku

Hodowla zwierząt gospodarskich (rys. 4) nie odbiega w swej strukturze od typowego obrazu tej działalności w gminie. Zdecydowanie przeważa chów trzody chlewnej (193 szt.) i bydła (115 szt.), a na uwagę zasługuje nieco większa liczba hodowanego drobiu, zwłaszcza kur (średnio 7 sztuk na jedno gospodarstwo).

Większość produkcji zwierzęcej kierowana jest na zaspokojenie własnych potrzeb rolników. Jednym z nielicznych przykładów stanowiących odstępstwo od tej zasady jest czternastohektarowe gospodarstwo, w którym hoduje się między innymi 23 sztuki trzody chlewnej, 16 sztuk bydła i 2 konie. Na terenie sołectwa istnieją też 3 pasieki, które liczą ponad 70 uli.

Dominacja funkcji rolniczej w gospodarce sołectwa nie oznacza, że nie prowadzi się na tym terenie innej działalności, choć należy stwierdzić, że pozarolnicze działania gospodarcze są znacznie słabiej widoczne. Niewielki udział lasów (13,3% powierzchni sołectwa) powoduje, że gospodarka leśna nie odgrywa tu znaczniejszej roli. Nieco ponad 25 % lasów jest własnością prywatną, a pozostała część to lasy państwowe należące do Nadleśnictwa Poddebice i Szadek. Gospodarcze wykorzystanie drewna z tych lasów nadzorowane jest przez leśnictwa w Jamnie i Reduchowie, ale zakres tej działalności jest bardzo niewielki.

Rys. 4. Struktura hodowli zwierząt w sołectwie Boczek (stan na 1. II. 2001 r.)
Źródło: opracowanie autora na podstawie danych z badań ankietowych
M. Śliwowskiego (2001)

Na terenie sołectwa nie występuje funkcja przemysłowa, a jedyny zakład produkcyjny to rodzinna firma zlokalizowana w Boczkach Starych szyjąca skarpety, pończochy i getry.

Nieco silniej, choć również w niewielkim stopniu, występuje funkcja usługowa. W Boczkach Starych, przy drodze Szadek - Warta, działa od 10 lat sklep spożywczo-przemysłowy, którego klientami są przede wszystkim mieszkańcy sołectwa zaopatrujący się tu w artykuły „pierwszej potrzeby”. Jeśli chodzi o dokonywanie zakupów odzieży, obuwia i innych produktów niespożywczych, to wg badań ankietowych M. Śliwowskiego, blisko dwie trzecie mieszkańców Boczków czyni to w Szadku, około 22% - w Sieradzu, a 11% w Zduńskiej Woli.

Oprócz usług handlowych na omawianym terenie istnieją jeszcze :punkt wymiany butli gazowych (Shell-Gaz), funkcjonujący od 4 lat bar oraz punkt biblioteczny, będący filią Gminnej Biblioteki w Szadku. Niestety ten ostatni obiekt, tak istotny z punktu widzenia pełnionej przez niego funkcji, z powodu kłopotów finansowych był - miejmy nadzieję, że czasowo - nieczynny.

Badania geograficzne dotyczące przyrodniczych, gospodarczych i społecznych aspektów funkcjonowania tak małych jednostek administracyjnych jak sołectwa, wydają się być niezwykle potrzebne.

Mogą one dostarczyć przedstawicielom najniższego szczebla decyzyjnego (gmina lub powiat) wielu potrzebnych informacji, często niemożliwych do uzyskania innymi metodami. Dane te powinny być pomocne w wielu aktualnie realizowanych lub planowanych działaniach lokalnych władz samorządowych i różnych służb odpowiedzialnych za właściwe funkcjonowanie wielu dziedzin życia. Należy spodziewać się, że badania realizowane od kilku lat w Zakładzie Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej Uniwersytetu Łódzkiego będą kontynuowane, a społeczność Ziemi Szadkowskiej będzie miała możliwość zapoznania się z ich efektami dzięki „Biuletynowi”.